

Az elektronikus folyóiratok örökös elérhetőségének megőrzése: koreai megközelítés

Nyomtatott folyóiratok esetében a könyvtár megvásárolja azokat, és őrzi a példányokat a szerződés időtartama alatt és azután is. Az elektronikus folyóiratok elérhetősége azonban megszűnhet, amikor lejár a szolgáltatásukra vonatkozó licencszerződés. Az örökös elérhetőség (perpetual access) éppen azt a jogosultságot jelenti, amely a licencszerződés lejáta után is elérhetővé teszi a folyóiratokat. A hosszú távú megoldást Koreában az elektronikus folyóiratok digitális archívumának közös fejlesztése jelentette. A megvalósítás az *Országos Digitális Tudományos Könyvtár (National Digital Science Library = NDSL)* projekt keretében indított *Koreai Elektronikus Folyóirat Licenc Kezdeményezés (Korean Electronic Site Licence Initiative = KESLI)*.

Előzmények

A koreai könyvtárak – a világ többi országához hasonlóan – különböző, az elektronikus források központi adatbázisának kiépítésére irányuló fejlesztésekkel próbálkoztak. Ide sorolható a 2000-ben a *Nemzetgyűlés Könyvtára (National Assembly Library)* által létrehozott adatbázis a humán- és a társadalomtudományi folyóiratok számára. Koreában a természet- és a műszaki tudományokat a nemzeti fejlesztési terv egyik legfontosabb részeként tartják számon. A tudományos és műszaki ágazatok információs technológiájának és infrastruktúrájának fejlesztésére nagy hangsúlyt fektetnek. A nemzeti tudásbázis létrehozása is ezek közé tartozik. A tudományos folyóiratokra úgy tekintenek, mint a tudományos és műszaki kutatás és fejlesztés alapvető információs forrására. A kutatások támogatására fejlesztette a *Koreai Oktatási és Kutatási Információs Szolgálat (Korea Education and Research Information Service)* a *Kutatási Információs Szolgáltató Rendszert (Research Information Service System)*, amely a teljes szövegű folyóiratok integrált keresését és elérését

teszi lehetővé. A *Koreai Tudományos és Műszaki Információs Intézet (Korea Institute of Science and Technology Information = KISTI)* is kifejlesztett egy központi tudományos és műszaki adatbázist.

A KISTI felügyeletével 1999-ben indított KESLI egy országos konzorcium, amely az elektronikus folyóiratok elérése és a kapcsolódó szolgáltatások terén együttműködik a kutató és a könyvtári közösséggel. A KESLI célja a tudományos folyóiratok elérhetőségének irányítása, bármilyen akadályoztatás megelőzése a licencelt tartalom elérésében, a digitális tartalom hosszú távú megőrzése, a felhasználói igények kielégítése értéknövelt szolgáltatásokkal. A célok elérése érdekében a KESLI-ben két stratégiára összpontosítanak:

- hatékony szolgáltatás átfogó folyóirat-gyűjteményből a lehető legalacsonyabb áron;
- a kiadók és a használók számára a legnagyobb hatékonyság elérése központi folyóirat-beszerezéssel és szolgáltatás-menedzseléssel.

A KESLI üzleti modelljében a KESLI tölti be a kapu (gateway) szerepét, a kiadó az információ-előállító, a részt vevő intézmények pedig a tagok. A folyóirat-licenck feltételeinek tisztázására a kapcsolatfelvétel az egyedi kiadókkal indult. Ezután a KESLI minden egyes folyóiratcímre meghirdette a licenck feltételeket a részt vevő könyvtáraknak. A megállapodott feltételekkel történő folyóiratvásárlásban érdekelt intézetek összefogtak, hogy háromoldalú szerződéseket kössenek (kiadó–intézmény–KESLI). Így a KESLI ernyője alatt a kiadók és a folyóiratok szerint különböző alkonzorciumok alakultak, például KESLI–Elsevier, KESLI–Blackwell, KESLI–Springer. 2005-ben 324 intézmény összesen 1976 szerződést kötött a KESLI-n keresztül, ez átlagosan 6,19 szerződés/intézményt jelent. A 2000–2006. közötti növekedést az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat

A konzorciumok évenkénti növekedése

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Részt vevő intézmények száma	160	223	259	276	299	324	317
Alkonzorciumok száma	6	12	27	31	44	57	90
E-folyóiratok száma	2102	3585	4813	5877	8610	7766	9780
Szerződések száma	383	903	1431	1515	1750	1976	n.a.
A szerződések intézményenkénti átlaga	2,39	4,04	5,52	5,48	5,85	6,19	n.a.

2. táblázat

A részt vevő intézmények típusok szerinti megoszlása

Típus	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Egyetemi könyvtár	101	129	137	142	147	146	144
Kutatóintézet	29	34	37	43	51	58	62
Vállalati könyvtár	13	26	38	43	45	59	52
Orvosi könyvtár	12	28	39	39	43	49	47
Közkönyvtár	5	6	8	9	13	13	12
Összesen	160	223	259	276	299	325	317

A 2. táblázat a résztvevők számát mutatja az intézmények típusa szerint. Minden típusban megfigyelhető az intézmények számának a növekedése.

A KESLI által épített központi adatbázis meta-adatokat és teljes szövegű folyóiratokat tartalmaz. A használók között megtalálhatók a kutatók, az oktatók, a tanárok, a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók stb.

A rendszer működése

A 2005–2007. évekre szóló, KESLI által kezdeményezett projekt az elektronikus folyóiratok digitális archívumának felépítését tűzte ki célul. A fent megfogalmazott célok elérése érdekében hozták létre 2005-ben az *Országos Adatbázis-archiváló Központot* (*National Database Archiving Center = NDAC*), amely a kormány által irányított központi adatbázis. Ennek feladata egyrészt, hogy a licencek lejártá után is biztosítsa a folyóiratok elérhetőségét, másrészt, hogy – a szinergiahatás eredményeként – az NDSL portáljával integrálva sikeres portál legyen.

A rendszer felépítése

A digitális archívum alapjául a *Nyílt Archívum Információs Rendszert* (*Open Archive Information System = OAIS*) választották. A modell hat archiválási funkciót tartalmaz, amelyeket négy modul-

ban működtetnek. A modulok: az előállító rendszer, az archiváló rendszer, a szolgáltató rendszer és az adminisztrációs/irányító rendszer.

Kialakították a szabványos folyóirat-licenelési formanyomtatványt, valamint a kiadók kiválasztásához szükséges kritériumokat.

Folyóirat-kiválasztási kritériumok

2005-ben 7766 folyóiratot választottak ki, és 210 ezer folyóiratcikk került a teljes szövegű adatbázisba. Ugyanakkor az előző évek tapasztalatai alapján ki kellett dolgozni azokat a kritériumokat, amelyek az archívumba majdan bekerülő folyóiratok kiválasztását segítik. Négy tényezőt tartottak fontosnak: a használat folyamatossága/örökossége (*perpetuity of use*), a folyóirat impaktfaktora, a használók száma, az egységre jutó költség. A használat örökösségét a felezési idővel mérik. (Minél hosszabb a folyóirat felezési ideje, annál fontosabb a hosszú távú megőrzése). A felhasználók számát a letöltések száma határozza meg, az egységre jutó árat pedig úgy számolták ki, hogy a konzorcium által vett folyóiratcsomag licencdíját elosztják a folyóiratcímek számával. Ezek az elvek a kiadói feltételektől függően évenként változhatnak.

A kiadók kiválasztása

Az NDAC-nek egyedi kiadókkal kellett felvennie a kapcsolatot ahhoz, hogy meggyőződjön arról, a kiadó érdekelt-e az archiválásban. A 2006-ban

kidolgozott szabványos licenccírlap segítségével 1976 megállapodás született. Költségvetési, humán-erőforrási stb. okok miatt az NDAC úgy döntött, hogy elsőbbségi kritériumokat dolgoznak ki a kiadók kiválasztásához. A kritériumrendszer öt szempontot tartalmaz: induló költség, karbantartási költség, a folyóiratok használata, impaktfaktor és a folyóiratok száma. A jövőben ezek alapján tervezik kiválasztani az elsőbbséget élvező kiadói csoportot, és kötnek szerződést a kiadókkal.

Metaadatok

Meg kellett határozni azokat a metaadatokat, amelyeket a folyóiratok leírásához használnak. Az NDAC előzetes tanulmányozás után a *Project Harvest* koncepciót választotta. Az archiváláshoz használandó adatelemeket a tudósok megkérdezése után határozták meg. Az NDAC kötelező adatelemként a következőket javasolta: cikkek, kiegészítő anyagok, szerzői hivatkozások, ugrópontok külső forrásokhoz, kivonatok (summaries), tartalomjegyzékek, a letéti hellyel nem rendelkező fájlok elérhetősége, egyéb szerkesztőségi információ, bibliográfiai leírás, szerkesztőbizottság, szerkesztők, szerzői jogi nyilatkozatok, szerkesztőségi politika, a folyóiratot feldolgozó referáló szolgálatok, a folyóirat leírása, a nyomtatott változat borítójának képe. További elemek lehetnek: szerzőknek szóló tájékoztató, előfizetésre vonatkozó információ stb.

Befektetők

A projekt kulcsfontosságú része az előnyök és a kockázatok meghatározása a befektetők számára, mivel a különböző befektetői csoportok szempontjai eltérők. Az ügy támogatóiként kiválasztott célcsoportok: archívumok, kiadók, szerzők, könyvtárak, felhasználók, kormányzat, NDAC.

Kritikus pontok

A projekt megvalósításából eltelt másfél év alatt a következő kérdések merültek fel, amelyekre a befektetőknek reagálniuk kell:

- **A tartalom gyűjtése.** A KESLI-nek mint archiváló intézménynek élveznie kell a kiadók bizalmát. Fontos, hogy a KESLI hozzáértő és megbízható legyen a tartalmak gyűjtésekor, megőrzésekor és szolgáltatásakor. Az első szerződések után,

amikor már meg lehet határozni a kiadói érdekeket, a KESLI előnyben részesíthet néhány kiadót, amelyek készek aktívabban együttműködni.

- **A szolgáltatás minősége.** Ahhoz, hogy a minőséget irányítani tudják, közös erővel szabványosítani kell a kiadókkal és a könyvtárakkal kötendő szerződéseket. A folyóiratok elérhetőségét szigorúan ellenőrizni kell, a szolgáltatásnak pedig kompatibilisnek és együttműködőnek kell lennie a jelenlegi NDSL-lel.
- **Megőrzés.** A hosszú távú megőrzéshez a tervezést és az ezt követő tevékenységeket már az első szakaszban meg kell határozni. A technológia elévülése és a korlátozott költségvetés eleve kizárják a retrospektív megőrzést és az ismétlődő migrációkat.
- **Finanszírozás.** A folyamatos finanszírozás érdekében az NDAC-nek eléggé rugalmasnak kell lennie, hogy alkalmazkodni tudjon a különböző befektetői követelményekhez, mivel az archiválással kapcsolatos költségeket ők teremtik elő. Értéknövelt szolgáltatásokkal további belső finanszírozás is elképzelhető.

További fejlesztések

2006-ban a projekt második szakaszában a szolgáltatási modul üzembe helyezését tervezték. Ehhez olyan interfészt fejlesztettek, amely megoldja a meglévő NDSL-lel az együttműködést. További tervek voltak: a szolgáltatási és hozzáférés-irányító politika kézikönyve, szabványos archiválási szerződés a kiadókkal, felhasználói profilok és a szolgáltatás forgatókönyve. 2006 végére 800 ezer folyóiratcikk archiválását irányozták elő.

A harmadik szakaszra, 2007-re a rendszer felülvizsgálatát és használhatósági tesztjét tervezték. Ha a felülvizsgálat jó eredménnyel zárul, akkor az egész rendszert, az üzleti folyamatot és a NDAC programot akkreditáltatják. A tervek szerint 2007 végére az archívumban 12 millió cikk lesz.

/CHOI, Ho Nam-PARK, Eun G.: Preserving perpetual access to electronic journals: A Korean consortial approach. = *Library Collections, Acquisitions & Technical Services*, 31. köt. 1. sz. 2007. p. 1–11./

(Viszocsekné Péteri Éva)